

Elektronisk delgivning

Byggnadsminnesförklaring av förläggargården Kronogärdet

Fastigheterna Kronogärdet 1:15 och Kronogärdet 1:18, Fritsla
socken, Marks kommun

Beslut

Länsstyrelsen förklarar med stöd av 3 kap 1 § kulturmiljölagen
(SFS 1988:950) fastigheterna Kronogärdet 1:15 och Kronogärdet
1:18 för byggnadsminne.

Länsstyrelsen meddelar enligt 2 § samma lag följande
skyddsbestämmelser för fastigheterna:

Byggnaderna

1. Byggnaderna inom skyddsområdet får inte rivas, flyttas, byggas
om eller på annat sätt förändras utan Länsstyrelsens tillstånd.
2. I byggnaderna får inte ändring eller borttagning av äldre fast
inredning göras. Till fast inredning hör bl.a. dörrar och dörrfoder,
fönster och fönsteromfattningar, taklister, golv och kakelugnar.
3. Den handtryckta franska tapeten i salongen i byggnad nr 2 ska
bevaras på plats. Tillstånd från länsstyrelsen krävs för att åtgärda
tapeten eller flytta den.
4. Byggnaderna ska underhållas så att de inte förfaller. Vård och
underhållsarbeten ska utföras på ett sådant sätt att det
kulturhistoriska värdet inte minskar. Underhållet ska ske med
material och metoder anpassade till byggnadernas egenart.
Samråd med Länsstyrelsen ska ske innan vårdarbeten påbörjas.

Skyddsområdet

5. Skyddsområdet, markerat med streckad linje, ska hållas i ett
sådant skick att byggnadsminnets utseende och karaktär inte
förvanskas. Samråd med Länsstyrelsen ska ske innan vårdarbeten
påbörjas.

6. Området får inte ytterligare bebyggas eller på annat sätt förändras.

Om det finns särskilda skäl får länsstyrelsen lämna tillstånd till att ett byggnadsminne ändras i strid mot skyddsbestämmelserna om åtgärderna är förenliga med bevarandet av byggnadsminnets kulturhistoriska värde.

Länsstyrelsen får ställa skäliga villkor för tillståndet. Villkoren får bland annat avse hur ändringen ska utföras samt krav på dokumentation och antikvarisk kontroll och medverkan.

Redogörelse för ärendet

Nuvarande ägare till en av de aktuella fastigheterna har väckt fråga om byggnadsminnesförklaring av Kronogärdet 1:15 och 1:18.

Fastigheten på Kronogärde inventerades 1976 av dåvarande Älvsborgs länsmuseum och bedömdes då ha ett stort kulturhistoriskt värde. Frågan kom upp om byggnadsminnesförklaring men något beslut fattades aldrig. Ett kulturmiljöprogram togs fram 1990 och miljön runt Thorssons backe och kyrkan utvärderades som kulturhistoriskt värdefullt. 2015–2017 uppdaterades kulturmiljöprogrammet och byggnaderna bedömdes även då ha ett mycket högt kulturhistoriskt värde vilket bör omfattas av 8 kap. 13§ PBL.

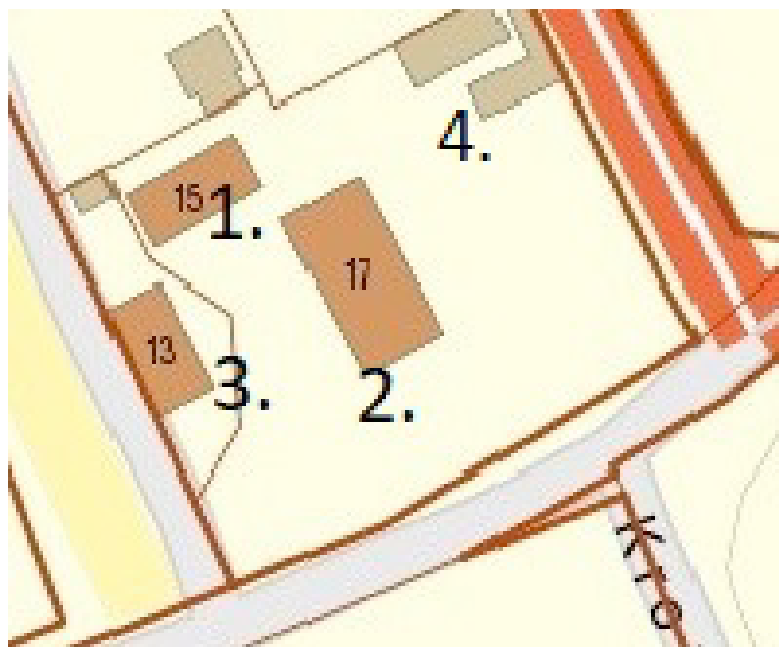
Under 2021 har Förvaltningen för kulturutveckling vid Västra Götalandsregionen gjort en byggnadsminnesutredning av de aktuella fastigheterna och denna ligger till grund för byggnadsminnesbeslutet.

Historik

Fritsla har vuxit som tätort i olika expansionsepoker och från början var byn lokaliserad runt den gamla kyrkan. Denna var av trä och låg strax nordväst om den nuvarande kyrkan. En av gårdarna som utgjorde Fritsla innan den stora expansionen på 1800-talet var Kronogärdet, vars ägare bestämde den nuvarande kyrkans placering genom donation av mark.

Miljön runt Fritsla kyrka utgörs av förläggargården Kronogärdet och den så kallade Thorssons backe som går mellan kyrkan och den tidigare järnvägsstationen. Mark längs med den gamla landsvägen norr och öster om kyrkan såldes genom en hemmansklyvning år 1884, av L J Wingqvist som ägde det dåvarande kronohemmanet Kronogärdet, till Levin Wingqvist och Enok Thörnqvist. På marken norr om landsvägen stod ”trenne boningshus” som ingick i köpet. 1903 avstyckades ytterligare en fastighet och såldes till skomakaren Algot Olsson, som fick namnet Altorp. Flera delar av Hansagården och Kronogärdet avstyckades runt 1900-talets början till jordlägenheter som sedermera blev till de mindre fastigheter som idag utgör bebyggelsen kring Thorssons backe.

Kronogärdet omnämns i jordeboken första gången på 1600-talet som kronotorp, därav namnet, och uppges vara ett militärt boställe fram till 1795. Gården blev då förläggargård då Anders Svensson köpte fastigheten. Han dog dock en kort tid efter att han inköpt gården. Hans son, Håkan Andersson, ärvde gården 1817 efter sin far. Håkan Andersson hade den mest omfattande förläggarverksamheten i hela Fritsla i mitten av 1800-talet. Gården ägdes av Anders Svensson släkt i över åttio år, tills den köptes 1880 av Lars Johan Wingqvist, fabrikör och politiker. 1889 köptes gården av Enok Törnqvist vars fru Maria var nuvarande ägares mormor. Året innan 1888 startade Enok Fritsla yllefabrik. Fabriken byggdes på Kronogärdets fastighet där en ladugård tidigare legat. 1925 köper nuvarande ägares far, Gustav Thorsson Kronogärdet och 1975 övertar dottern Karin och Göran Wallin Kronogärdet.

Fastigheten består av tre byggnader grupperade runt en gårdsplan samt två uthus. Alla bostadshus är timrade och klädda med ljus panel varav den norra byggnaden skulle varit mangårdsbyggnad från början. Enligt brandförsäkringshandlingar från 1823 är samtliga byggnader uppförda 1815. Långloftsstugan i norr skulle enligt källor vara uppförd sent 1700-tal men detta är dock inte troligt. Att byggnaden skulle var påbyggd någon gång stämmer inte heller för när timret frilades i samband med renoveringen kunde ingen skillnad på timret skönjas. Byggnad nr 1 anges i brandförsäkringshandlingarna som mangårdsbyggnad medan de två andra byggnaderna benämns flyglar.

Byggnad nr 1, längst mot norr är en långloftsstuga i två våningar. Långloftsstugorna har funnits i hela Sjuhäradsbygden men med en tydlig koncentration till Marks härad. Byggnaden följer det övriga

bebyggelsemönstret på gården i fråga om fasadmateriell och färgsättning. På byggnadens norra fasad finns en igensatt före detta entré med i stort samma utformning som den på södra sidan, en pardörr i mörkt grönt med pilastrar och kornisch. Taket som är täckt av tvåkupigt tegel har två skorstenar vilka har den för Sjuhäradsbygden typiska svarta fyrkanten. Planlösningen utgjordes från början av två förstugor. Idag leder en trappa i den västra delen upp till övervåningen. Från den västra förstugan kommer man in i ett större rum med ett spiskomplex i ena hörnet. I den nordvästra delen av byggnaden, det som idag är kök, finns idag bevarat en kokgryta vilket troligtvis innebar att den delen användes för tvätt. Övervåningen utgörs av fem rum och en murstock. På södersidan fanns tidigare ytterligare en dörr vilken igensattes på 1930-talet, enligt ett äldre fotografi från 1936. På äldre fotografier ser man också att det runt fönster och dörrar funnits en dekor som hör ihop med den så kallade Boråsdekoren. Den blev vanlig på förläggargårdar i Sjuhärad från 1830 och framåt.

Byggnaden renoverades i mitten av 1930-talet och då togs den ena dörren bort på södersidan och troligtvis även trappan upp till övervåningen eller loftet. Timret under några av fönstren på södersidan var sannolikt rötskadade och togs bort och ersattes av regelverk. Under de senaste två åren har byggnaden genomgått en yttre renovering. På den västra gaveln har de nedersta timmarvarven bytts ut samt panel tillverkats. Ett nytt fönster på övervåningen har nytillverkats och övriga fönster på södersidan har renoverats.

Bostadshuset nr 2, i öster, är av typen dubbelradhus, en typiskt västsvensk planform. Den är i ett och ett halvt plan med delvis inredd vindsvåning, 20,5 x 10, 5 m stort. Byggnaden har två entrédörrar mot gårdsplanen. Entrépartierna är utformade enligt den empirestil som är vanlig i Sjuhäradsbygden, med väggfasta pilastrar med entablement bestående av en kraftig, profilerad kornisch. Pilastrarna och kornischen är målade med röd slamfärg, liksom fönsterfoder och vindskivor. På gavlarna finns flera blindfönster som bidrar till en symmetrisk fönstersättning på fasaden. Bottenvåningens fönster är sexdelade och även på våningen ovanför sitter två sexdelade fönster på vardera gaveln, medan mindre fyrdelade fönster använts som hallvåningsfönster på långsidorna av huset. På vindsvåningen och ytterst på gavlarna sitter mindre fönster med dekorativa spröjsar.

På den östra fasaden finns en glasveranda med litet plåtinklätt skärmtak. Den lär ha blivit hitflyttad från Stommens gård i Fritsla. Verandans ytterväggar är täckta av en panel med fyllningar som är utsmyckade med små romber i relief. På den norra gaveln finns en mindre svalgång som leder in till köket.

I ett av rummen i den så kallade salongen sitter en handtryckt fransk tapet. Dåvarande ägare Lars Andéns fru Maria var syster med Charlotta som i sin tur var gift med förläggaren på Olsagården. Charlotta hade

införskaffat en fransk tapet, en så kallad panoramatapet föreställande Napoleons fälttåg som satts upp i ett av rummen på Olsagården. Maria vill naturligtvis ha en likadan och tapeten sattes provisoriskt upp i sovrummet. Maria dog tyvärr 1870 och tapeten togs ner och förvarades ihoprullad på vinden. Där förvarades den ända till 1954 då ägaren fyllde 60 år och tapeten sattes upp i salongen.

Flygelbyggnaden, nr 3, mot väster kan möjligtvis vara en parstuga. Under huset finns en källare med ett murat välvt tak. Byggnaden beboddes från slutet av 1880-talet till 1925 av Lars Andén som var gift med Håkan Anderssons dotter.

Byggnaden lär från början ha använts som visthusbod men från 1899 uppges den vara bostadshus. Planen utgörs av två kvadratiska rum på var sin sida om ett smalare förstugeparti. Byggnaden har också två murstockar. Byggnaden har renoverats under årens lopp både exteriört och interiört, varför planlösningen säkert har förändrats genom åren. 1925 gjordes en stor renovering då Maria Törnqvist flyttade in i flygelbyggnaden. Byggnaden har sadeltak, och samma färgsättning som övriga bostadshus på gården. På västra fasaden finns en tvärgavel som skjuter genom takfallet. Verandan på andra sidan tycks inspirerad av renässansens arkader med sina pelaruppburna små valv. Halvvåningsfönstren är på den östra fasaden lunettfönster, och enklare spröjsade fönster på västra sidan. Fönstren på nedervåningen är sexdelade, förutom i mitten på östra fasaden där två kopplade fönster finns.

Bakom salsbyggnaden ligger ett gammalt stall och en uthuslänga/vedbod, nr 4. Stallet är i ett plan med loft och består av en rektangulär byggnadskropp med sadeltak, klädd i gulmålad lockpanel med tre panelade dörrar varav två enkla och en dubbel. Samtliga dörrar har bandgångjärn. De två enkeldörrarna har överljusfönster ovanför. Mittdörren omges av två mindre fönster med spröjs. På gavlarna sitter smalare avlånga fönster med spröjs

Det andra uthuset är en lägre byggnad av förvaringskaraktär med pulpettak, även denna klädd i gulmålad lockpanel. Byggnaden har fyra enkeldörrar med bandgångjärn. Byggnaderna är troligen uppförda i slutet av 1800-talet eller början av 1900.

Motivering

Enligt kulturmiljölagen (SFS 1988:950) 3 kap 1 § får Länsstyrelsen förklara en byggnad som har ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde eller som ingår i ett bebyggelseområde med ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde för byggnadsminne. Bestämmelserna om byggnadsminnen får också tillämpas på parker, trädgårdar eller andra anläggningar.

Miljön på Kronogärdet är av ett mycket högt kulturhistoriskt värde, av byggnadsminnesklass. Både som representant för det tidiga 1800-talets högre ståndsbebyggelse genom såväl byggnadernas utformning som placering, samt att den tillhör en av de viktigaste förläggargårdarna i Sjuhäradsbygden. Byggnaderna på Kronogärdet har dessutom bevarat sin ursprungliga utformning både exteriört och interiört. I salongen på mangårdsbyggnaden finns bevarat en handtryckt fransk tapet som lär vara tryckt någon gång efter 1818.

Kronogärdet är ett av få exempel på en typ av förläggargård som uppfördes innan den stora förläggargårdsepoken som varade mellan ca 1830–1860. Byggnaderna på Kronogärdet uppfördes enligt den lokala allmogetraditionen som framkammarsstuga och/eller långloftsstuga. De avvek sålunda i utformning från de pampiga förläggargårdar som byggdes längs Häggåns dalgång. Byggnaderna på Kronogärdet står också som en symbol för bygdens entreprenörskap och starka textila tradition. Ättlingar till Håkan Andersson kom att föra det textila arvet vidare och grundade bland annat Kinnasands fabrik.

Länsstyrelsen bedömer att Kronogärdet har ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde och uppfyller kulturmiljölagens högt ställda krav för en byggnadsminnesförklaring.

Beslutet bidrar till att uppnå de svenska miljömålen.

Hur man överklagar

Detta beslut kan överklagas hos Förvaltningsrätten, se bilagan *Hur man överklagar*.

I detta ärende har avdelningschef Lena Malm beslutat, enhetschef Mats Herklint deltagit och Eivind Claesson varit föredragande.

Beslutsort: Göteborg

Detta beslut har bekräftats digitalt och saknar därför namnunderskrift.

Bilagor

Karta med skyddsområde
Hur man överklagar

Kopia

Riksantikvarieämbetet + bilagor
Marks kommun + bilagor

Förvaltningen för kulturutveckling

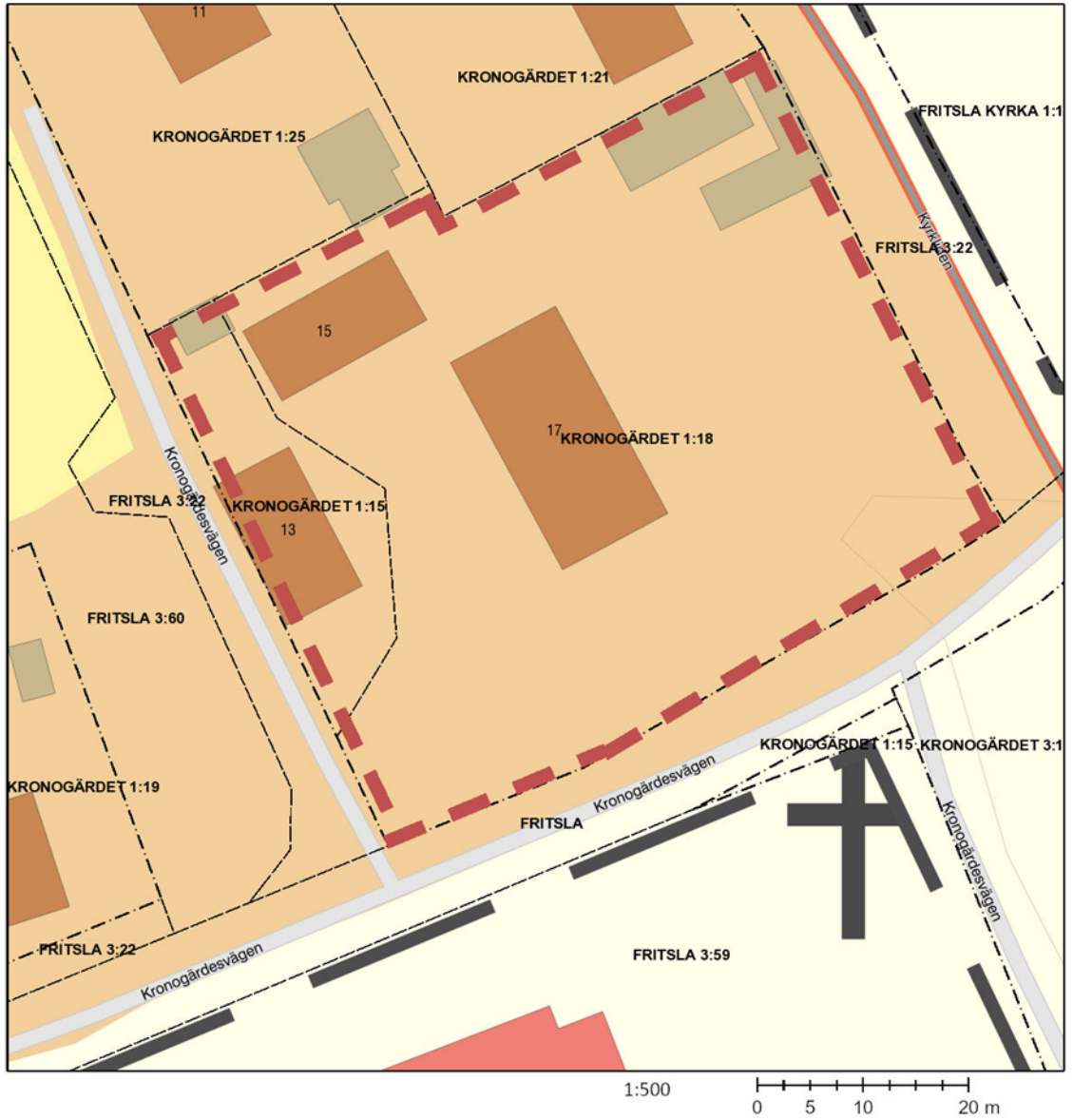
Efter laga kraft

Riksantikvarieämbetet (med laga kraftsbevis)

Fastighetsregistret, kontaktperson platinaavisering

Bilaga 1

Skyddsområde

Du kan överklaga beslutet hos förvaltningsrätten

Om du inte är nöjd med Länsstyrelsens beslut, kan du skriftligen överklaga beslutet hos förvaltningsrätten.

Hur överklagar jag beslutet?

Länsstyrelsen måste pröva att överklagandet har kommit in i rätt tid, innan det skickas vidare tillsammans med handlingarna i ärendet. Därför ska du lämna eller skicka din skriftliga överklagan till Länsstyrelsen Västra Götaland antingen via e-post; vastragotaland@lansstyrelsen.se, eller med post; Länsstyrelsen Västra Götaland, 403 40 Göteborg.

Tiden för överklagande

Ditt överklagande måste ha kommit in till Länsstyrelsen **inom tre veckor** från den dag du fick del av beslutet. Om det kommer in senare kan överklagandet inte prövas. I ditt överklagande kan du be att få ytterligare tid till att utveckla dina synpunkter och skälen till att du överklagar. Sedan är det förvaltningsrätten som beslutar om tiden kan förlängas.

Ditt överklagande ska innehålla

- Vilket beslut som du överklagar, beslutets datum och diarienummer.
- Hur du vill att beslutet ska ändras.
- Varför du anser att Länsstyrelsens beslut är felaktigt.

Skriv också följande uppgifter, om du inte tidigare lämnat dem:

- Person- eller organisationsnummer.
- Telefonnummer där du kan nås dagtid (med undantag för nummer som avser ett hemligt mobilabonnemang som behöver uppges endast om rätten begär det).
- E-postadress.
- Annat som har betydelse för att domstolen ska kunna nå dig.

Om du har handlingar som du anser stödjer din överklagan så bör du bifoga kopior på dessa. Kontakta Länsstyrelsen i förväg om du behöver bifoga filer som är större än 15 MB via e-post.

Ombud

Om du anlitar ett ombud som sköter överklagandet åt dig ska ombudet underteckna skrivelsen samt uppge sitt eget namn, adress och telefonnummer. Ombudet bör också bifoga en fullmakt.

Behöver du veta mer?

Har du ytterligare frågor kan du kontakta Länsstyrelsen via e-post, vastragotaland@lansstyrelsen.se, eller via växeltelefonnummer 010-224 40 00. Ange diarienummer 42497-2022.